

Onderwerpen uit de Westzaanse geschiedenis

door WILLEM TIP/deel2

Het Zaanse landschap (2)

De Zaanstreek zag er rond 1500, bij het begin van de nieuwe tijd, nog vrijwel net zo uit als twee eeuwen eerder. Een vlak landschap met lage en smalle weilanden, omgeven door talloze sloten. Die sloten deden dienst voor de afwatering. De grond die men ooit had weggegraven, was als turf opgestookt voor verwarming en koken. Echte turfwinning was in de Zaanstreek niet toegestaan.

Elders in Noord-Holland dacht men daar gemakkelijker over. De steden achter de duinen en langs de Zuiderzee hadden veel turf nodig. De turfwinning betekende bovendien een bron van inkomen. Zelfs als de regen bleef vallen en de oogsten weer eens mislukten konden de boeren daarmee doorgaan. Men groef talloze sloten vlak naast elkaar met smalle stukjes land ertussen, de legakkers. Op die legakkers legde men het uitgegraven veen te drogen. De turf werd met boten afgevoerd.

Turfsteken

Erg gericht op de toekomst was de turfwinning niet. Bij elke storm verdwenen er legakkers in de golven. Geleidelijk ontstonden er overal veenplassen die groter en groter werden. Elke winter vreten ze begerig om zich heen aan het land dat over was. Kleine plassen voegden zich aan elkaar tot grote. Uitgebreide watervlakten begonnen de ruimte in Noord-Hollands midden in te vullen. Pas in de Gouden Eeuw zouden Wormer, Schermer, Beemster en Purmer worden drooggemalen.

In de Zaanstreek wilde men hoe dan ook voorkomen dat het schaarse land zou worden opgeslokt. Hoe arm en behoeftig de bevolking ook was, turfwinning voor de handel kon niet. Hooguit haalde men hier en daar wat bagger op uit de sloten. Die liet men op de kant drogen. Turf voor eigen gebruik. Pas in de vroege 19e eeuw kreeg de bevolking van Assendelft toestemming om tijdelijk op enige schaal turf te winnen. De Veenpolder was het resultaat.

De overheersende armoede leverde een dankbare voedingsbodem op voor rondreizende predikers. In 1517 was in Duitsland de kerkhervorming begonnen. Bij de leer van de katholieke kerk werden veel vraagtekens gezet. Vooral bij het gebruik om tegen betaling 'aflaat' van zonde en slecht gedrag te krijgen. Dat gebruik was vanzelfsprekend vooral gunstig voor degenen die daarvoor het geld hadden. Weldra bereikte de nieuwe leer tegen de aflaat ook de Zaanstreek. De predikers stelden dat aflaat en genade niet voor geld te koop waren. Het geloof zelf was voldoende. Ze hadden een betere toekomst voor iedereen. Een revolutie zou die bovendien kunnen versnellen.

In Westzaan, Krommenie en Krommeniedijk vond de leer van de 'dopers' een goed gehoor. Ook de inname van de Duitse stad Münster door Jan van Leiden werd door velen met instemming begroet. Boten vol mannen, vrouwen en kinderen voeren af om zich bij de revolutie in Münster te kunnen voegen. Hun reis was helaas tevergeefs. Het grootste deel van de Zaankanters werd al in Overijssel tegengehouden en teruggestuurd. De plaatselijke machthebbers, gestuurd

door plakkatens van keizer Karel V, trachtten in de volgende jaren de beweging de kop in te drukken. Het Zaanse landschap met al zijn kreken en rietkragen kwam de aanhangers van de doperse leer echter te hulp. Als de Westzaanse schout met zijn rakkers verscheen, was iedereen al weg met zijn boot.

De doperse beweging verliet daarnaast spoedig onder leiding van Menno Simonsz haar revolutionaire paden. In plaats van de revolutie predikte Menno de principiële geweldloosheid. Zolang de Spaanse koning hier het bewind voerde, hield men zijn overtuiging overigens nog even binnenskamers. Na de onafhankelijkheidsverklaring groeide de doopsgezinde broederschap echter uit tot een geziene en invloedrijke bevolkingsgroep.

De meerderheid van de Westzaanse bevolking was en bleef intussen katholiek. Ze ging op zondag naar de mis, in elk geval op Eerste Paasdag. Men liet zoals het behoorde de kinderen dopen en brandde bij gelegenheid een kaarsje voor Sint Joris, de paro-

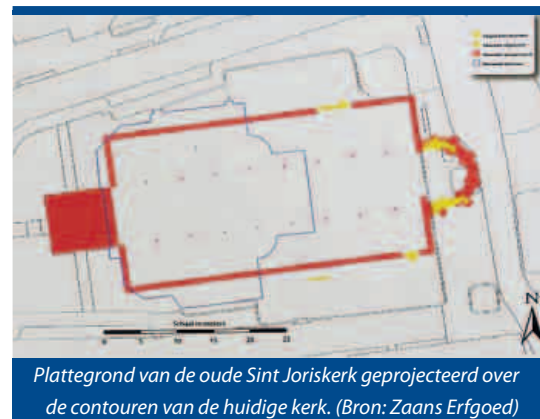

Zicht op Westzaan.

chieheilige. Wel was het duidelijk dat de middeleeuwse Sint Joriskerk aan vervanging toe was. Tot nu toe had daarvoor echter het geld ontbroken. In de jaren voor 1530 veranderde dat. De nieuwe tijd was al voor de eeuwwisseling begonnen met een aantal belangrijke ontdekkingsreizen. Die brachten vooral aan Spanje en Portugal welvaart. Van veel meer betekenis voor de Zaanstreek was echter de opkomst van de Oostzeehandel. De Oostzeelanden leverden hout en vooral graan. Hongersnoden begonnen te behoren tot een verleden dat men het liefst snel vergat. Er kwam ruimte om aan vernieuwing te denken.

De nieuwe laatgotische Sint Joriskerk, met haar kerktoren van ruim veertig meter, werd van de welvaart rond 1530 het belangrijkste teken. Het gebouw reikte van de toren tot aan de dorpsweg en overdekte daarmee het hele huidige kerkhof en ook nog het huidige voetpad daarvoor. Niet in de laatste plaats was het een teken van herwonnen zelfvertrouwen. Westzaan ging de nieuwe tijd in met een zelfbewust, eigentijds gezicht. Een herkenningspunt in steen dat de eerstkomende tientallen jaren het Zaanse landschap zou beheersen. Maar het zou verkeren. ■

Beeldmateriaal:
Westzaanse Digitale Beeldbank

Plattegrond van de oude Sint Joriskerk geprojecteerd over de contouren van de huidige kerk. (Bron: Zaanse Erfgoed)